

CÎT FACE UN INTELECTUAL?

Em. GALAICU-PĂUN

Abstract

Through this paper the author tries to answer the title-question using the procedure of solving a rivalry specific to childhood: paper-stone-scissors. Thus, the plight of the Romanian language and that of the intelligentsia during communism and post-communism are analysed from this perspective.

Întrebarea — despiciată ca o limbă de șarpe sau, de ce nu? ca dihotomia "limbă moldovenească-limbă română" în capul clasei politice autohtone de azi, aceeași, în marea-i majoritatea, de pe timpul "bilingvismului armonios ruso-moldav" — se traduce, pentru cine are urechi să audă, în "Cît *costă* un intelectual?", pe de-o parte, și "Cît *valorează* un intelectual?", pe de-alta. Dacă, în primul caz, se poate da un răspuns mai mult sau mai puțin concret — cît anume a cheltuit statul în procesul de instruire/formare a unui intelectual? cît îl costă întreținerea acestuia (și a "jucăriilor" sale: reviste, teatre, săli de expoziție etc.) în condițiile economiei de piață? ce beneficii aduce, la rîndu-i, intelectualul statului în cauză? și, nu în ultimul rînd, cu cît poate fi cumpărat? —, cel de-al doilea cere o abordare mai nuanțată. Nici o unitate de măsură — de la greutatea creierului la faimosul *I.Q.* — nu este în stare să stabilească raportul exact dintre oferta intelectuală (*numărătorul*) și cererea societății (*numitorul comun*); vorba poetului: "Cred că adun și mă trezesc că scad". (În absența unei atare unități de măsură propun spre patentare, după analogia "cai-putere" , sintagma "cuvinte de putere"...)

În ceea ce urmează voi încerca să(-mi) răspund la întrebarea din titlu (între paranteze fie spus, nu cred că un muncitor sau un țăran va ajunge vreodată să pună sub semnul întrebării valoarea intrinsecă a clasei sale, ceea ce confirmă odată în plus spusa cuiva "Intelectualitatea este singura specie umană care se mănîncă pe sine"), nu înainte însă de a evoca — fantoma marelui humuleștean bîntuie piciorul nostru de plai, al cărui "mioritism" funciar și-a găsit, în cele din urmă, etalonul în "badea Mior"-ul drușian — copilăria, *singura nevinovată*. Ei bine, în *acea* copilărie în cazul în care se ivea vreo rivalitate între doi egali, pe loc se trăgea la sorti într-un mod cu totul și cu totul remarcabil și la-ndemîna oricui. La comanda "Un-doi-trei!", cei doi împričinați arătau concomitent o anumită "figură" cu palma: "hîrtie", "piatră" sau "foarfece". "Hîrtia" (palma desfăcută) acoperea "piatra" (palma făcută pumn), "piatra" zdrobea "foarfecele" (palma arătînd două degete, arătătorul și mijlociul, desfăcute ca litera V), "foarfecele" la rîndu-i tăia "hîrtia". Aveam de a face cu un mic model — primul, dacă-mi aduc bine aminte, și mă tem că și ultimul — de echitate: niciuna din "figuri" nu era invincibilă, fiecare însă era "mai mare" în raport cu o altă "figură", la rîndu-i "mai mare" decît o a treia "figură" care, e adevărat, era "mai mare" decît prima. Ce surpriză să văd, peste ani și ani de zile, cum doi detectivi particulari își dispută, într-un film american de prin anii '60, dreptul la risc exact după metoda descrisă mai sus! Atunci "hîrtia-piatra-foarfecele" copilăriei mele au căpătat brusc valoare de model universal; urma doar să-l "verific". Bineînțeles, am tras cenușă la turta care ne interesează în cazul de față, stabilind astfel prima tripletă de corespondențe: dacă "piatra" simbolizează Cetatea/Statul, atunci "hîrtia" este, de bună seamă, Cultura/Libertatea cuvîntului, iar "foarfecele" nu poate fi decît Cenzura/Controlul de

Stat. Model perfect valabil al societății din care tocmai am ieșit (mai puțin ea din noi!): Cultura trăiește sub amenințarea, explicită sau implicită, a Cenzurii (inclusiv, a autocenzurii), ceea ce o face să se exprime cu jumătate de gură (depinde de apetitul "foarfecelor", dar și de curajul artistului de a nu se uita de fiecare dată în gura "foarfecelor") sau printre rînduri (fiindcă, nu-i așa? poți tăia anumite rînduri din carte, nu și "printre rînduri"-le!), în urma acestei strategii de supraviețuire rezultînd opere "de-o înaltă ținută etică și estetică" (citată din memorie din critica vremii); Statul, conștient că — grație Cenzurii — controlează Cultura, se înveșmîntează în modelele *pret-a-porter* ale acesteia (cenușii, în perioada uniformizării proletcultiste; largi și viu colorate, în anii revenirii esteticului; nu și democratice — e suficient să ne amintim că sintagma "generația în blugi" de fapt stigmatiza, în paginile oficiosului "Săptămîna", generația '80) ca-ntr-un ambalaj mai mult sau mai puțin strălucitor; singură Cenzura, după ce că a fost ascuțită de piatra de gresie a Cetății și pusă în mîinile creatorului/croitorului, își caută de treabă.

Seria de "execuții publice" din anii '40-'50 (vezi eseul lui Alexandru Burlacu "Critica în labirint" din volumul omonim), urmată de seria de "hotărîri istorice" ale P.C.U.S./P.C.M. din deceniile 7 - 9, au avut darul (Sic!) de a "încrucșa" — în stil "miciurinist"! — "foarfecele" cu "hîrtia". Scriitorii care au cunoscut, la vîrsta formativă, ce înseamnă în practică Libertatea creației (și mă gîndesc în primul rînd la două figuri tragice ale culturii noastre, N.Costenco și G.Meniuc, dar și la dăruții cu har L.Deleanu, Em.Bucov, B.Istru ș.a.), și-au pus, ca la comandă, la capătul opus al stiloului cîte un "foarfece"; altoiul a prins, iar curînd practica scribilor egipteni a devenit "inconfundabilul stil" al părinților-fondatori ai "literaturii sovietice moldovenești". Mai mult decît atît: în rîvna lor de a "da dovadă de devotament nețărmuit" (vă mai amintiți aceste sloganuri?!), unii au deprins să scrie direct cu... "foarfecele" (exemplul cel mai strălucit îl constituie criticul Valeriu Senic, un adevărat Akakii Akakievici al slovei partinice, care-și impregna opusurile cu citatele de ultimă oră decupate din cutare sau cutare directivă/cuvîntare/hotărîre a(le) forurilor superioare). Ei bine, acest "tutankhamunism" estetic, programat pentru milenii (rimînd invariabil cu Lenin), pe lîngă faptul că impune duplicitatea ca normă de conduită (a făcut epocă "profesiunea de credință" a lui M. {olohov rostită de la tribuna nu mai știu cărui congres: "Noi, artiștii sovietici, sîntem învinuiți că scriem la comandă. Nu-i adevărat! Noi scriem doar la comanda inimii. Iar inimile noastre aparțin partidului!"), aplică dublul standard inclusiv la adresa simbolului puterii: cu aceleași "foarfece", care au tăiat în carnea vie a "hîrtiei", statul împarte felii grase din tortul de sărbătoare. Uneori, aceluiși autor! {i într-un caz, și-n altul, ceea ce rămîne este efectul *castrator* al acțiunii "foarfecelor" ; voci care se anunțau viguroase și inconfundabile, după o anumită operație delicată, încep să cînte fals și... în cor (vezi poemul colectiv "Inima cîntă"). Mai mult decît atît, uneori "foarfecele" cenzurii acționează retroactiv: retragerea din librării a *Săgeți*-lor lui Petru Cărare, smulgerea ultimului poem din volumașul *Trei iezi* de Gr.Vieru, apărut într-un tiraj de 20000 de exemplare, linșarea autorului romanului *Povestea cu cocoșul roșu* de către I.Racul și V. Senic ș.a.m.d. Tot retroactiv acționează uneori și "foarfecele" care împarte tortul de sărbătoare: în 1994, V.Vasilache primește Premiul de Stat pentru *Povestea...* hulită în 1966; în 2000, P.Cărare este recompensat cu același premiu pentru *Fulgere basarabene*, antologie al cărei miez de foc îl constituie, bineînțeles, *Săgeți*-le de cîndva. Or, "hîrtia", sireaca de ea, le rabdă pe toate, consolidîndu-se cu gîndul că "ce e scris cu penița..."

Cît despre cealaltă "încrucșare miciurinistă" — dintre "hîrtie" și "piatră" —, ea este de notorietate publică (inclusiv consemnată de enciclopedia *Literatura și arta Moldovei*): Maria Bieșu e deputată a Sovietului suprem al URSS de legislatura 7-11; Pavel Boțu e președinte al Sovietului Suprem al RSSM între 1980 și 1985, funcție preluată de Ion C.

Ciobanu în 1986; mai mulți literați și oameni de cultură sînt membri ai C.C. al P.C.M. pînă la desființarea acestuia în 1991. Nu se știe în ce măsură vocea deputatei Bieșu a influențat linia (să-i spunem melodică) a partidului, cert e că partidul nu a avut cum controla din interior vocea primadonei operei moldovenești și sovietice. Dacă "mariajul" sopranei cu Partidul s-a consumat fără urmări, nu același lucru se poate spune despre relațiile scriitorului cu Patria (citește Puterea). Atît despre cele "legalizate", cît și despre cele "extraconjugale".

Într-o primă fază scriitorii sînt mobilizați (acesta e cuvîntul!) să "legitimeze", prin opusurile lor, în fața viitorului Puterea instaurată prin forță în "slăvitul cireșar '40" (o vor face în grabă, de la ermeticul Al.Robot, prin *A-nflorit Moldova*, la "agronomul" A.Lupan, prin *Sat uitat*), drept care Puterea — atunci cînd armata română "de ocupație" trece Prutul în iunie '41 — îi ia sub aripa-i protectoare la Moscova, nu care cumva să-și pună talentul în slujba literaturii române, probabil și ea "de ocupație", cei care au început totuși ca... scriitori români (Bucov, Istru, Meniuc, Deleanu ș.a.); într-o a doua fază, literatura făurește "eposul" noului stat (*Iara mea, Poboarnele, Cîntecul zorilor, Lumina* ș.a.); abia într-o a treia fază literatura capătă un fel de autonomie estetică, atît timp cît nu atentează la temelii noi orînduiri (a se compara titlurile anilor șaizeci — *Numele tău, Sînt verb, Aripa pentru Manole, Povara bunătății noastre* ș.a. — cu titlurile citate mai sus), iar scriitorului, tot mai obișnuit cu colivia de aur, i se îngăduie, din cînd în cînd, s-o părăsească... pentru o altă colivie mai mare (țările lagărului socialist, în special Cuba și România ceaușistă). "Legitimată" (adevărat, cu de-a sila), "descălecată" (ce-i drept, pentru a doua oară și... de străini!), "umanizată" (n-ai încotro, socialist), Puterea tot mai mult aduce a Patrie-mamă, or, această schimbare la față se datorește în special talentaților grimeri ai generației '60, iar mai tîrziu rafinaților caligrafi ș(o)aptezeciști. Ce mai, Patria-mamă putea să se uite în oglinjoara fermecată a literaturii sovietice moldovenești ori de cîte ori îi poftea purceaua de inimă: aceasta, oglinjoara, știa una și bună: "Noi facem Patria după propria asemănare./ Dar mai întîi: să fii sămînță în cîmpul Patriei tale./ A fi sămînță și a născoci/ pămîntul în jurul tău" (Nicolae Dabija *via* Nichita Stănescu, din finalul celei de-*A unsprezecea elegii*: "A fi sămînță și a te sprijini/ pe propriul tău pămînt").

Acum, nu știu ce rămîne din *acea* iubire de Patrie (mai exact — din iubirea de *acea* Patrie) în opera celor care au cîntat-o cu convingerea că "ziua de mîine are nevoie/ de cîntecul nostru de azi", cert e că tot încercînd să apropie "Răsăritul Îndepărtat/ de steaua din fruntea mioarei", scriitorii au căpătat un al șaselea simț, simțul puterii. Nici riscul de a-și frînge șira spinării, nici intuiția că odată și odată le va fi pur și simplu rușine de acele "legături periculoase" cu mai marii zilei nu i-a oprit să se îmbulzească "la masa lor" (unul Eugen Cioclea, "exmatriculatul" generației cu trei laureați ai Premiului comsomolului, și-a făcut, mai mult pentru ceilalți, *mea culpa*: "Am stat și eu la masa lor./ Cu o condiție. Să tac..." — vezi "Cina irodică", text discutat prin '87 la C.C. al P.C.M.), iar după '89 să încerce a le lua locul. Fapt realizat în parte în primul Parlament postcomunist; ceva mai modest într-al doilea; ultimul numără literați în toate fracțiunile, fără ca R.Moldova să devină mai cărturară. Nu implicarea propriu-zisă a intelectualilor în politică dezamăgește, ci rolul lor de figuranți pe lîngă cutare sau cutare președinte, iar în cazul *n* — numea prea cunoscut pentru a-l mai cita aici — pe lîngă orice nou președinte. "Hîrtia" se vrea cu orice preț "piatră" (de temelie!), uitînd că doar boțită și făcută mototol seamănă a "piatră". Or, marea majoritate a scriitorilor implicați în politică și-au "boțit" opera după chipul și asemănarea statului, "încrețit" și el ca-n legenda cosmogonică de Nefărtat, fără a accede totuși la funcțiile de comandă ale acestuia. Altfel spus, dacă în perioada comunistă relațiile dintre Stat și cultură erau cele ale "pietrei" și "hîrtiei" *via* "foarfecel", astăzi se încearcă o ecuație cu "piatra" și "cocoloșul de hîrtie care se crede piatră". Cu o mutație semnificativă:

de data aceasta nu Statul, ci Cultura oficială încearcă să foarfece "hîrtia" (vă mai amintiți, Cultura/Libertatea cuvîntului) care refuză să se facă, de dragul cauzei (evident, "naționale"), mototol...

Am împins, în mod premeditat, lucrurile pînă la limita de rupere pentru a o lua brusc pe scurtătură: astăzi, cînd moldovenismul a și devenit ideologia oficială a Republicii Moldova (imediat după adoptarea faimosului art.13 din Constituție, în unele instituții superioare de învățămînt a apărut o disciplină nouă, "Limba noastră", indiferent dacă urma să fie predată în grupele românești sau rusești, înlocuită apoi prin "Limba de stat"), ce înseamnă a face "cultură națională"? cui folosește propagarea acesteia peste hotarele republicii (astfel, la Paris apare, cu un titlu impropriu, *Une Anthologie de la poesie moldave*)? cărei națiuni aparține un "artist/scriitor al poporului" din R.Moldova? ce garanții există că performanța, de orice natură, dar mai ales în artă, nu va fi exploatată din punct de vedere politic (cu experiența acumulată pe timpul URSS! Un singur exemplu: în 1937, editorialul oficiosului "Pravda" găsea de cuviință s-l celebreze pe cel mai mare poet rus în felul următor: "Pușkin este cu totul al nostru, sovietic, căci puterea sovietică a moștenit tot ceea ce este mai bun în poporul nostru. În ultimă instanță, creația lui Pușkin s-a contopit cu Revoluția Socialistă din Octombrie ca un fluviu care se varsă în ocean...")? că artistul nu va fi anexat unei statalități dubioase? în sfîrșit, cum poți să fii Poet Național într-un stat ca Republica Moldova? Întrebările de mai sus sînt doar pe jumătate retorice. Patria, să nu fie de deochi, de bine de rău s-a născut (adevărat, prin cezariană), iată crește (în ani, că-n teritoriu scadel!), deja se vrea scoasă în lume, adorată, iubită... Cît despre reciprocitate, iubitorilor de senzații tari le amintim că o noapte de dragoste cu Cleopatria se plătește, de regulă, cu moartea artistului.

Fenomenul "morții artistului" în timpul vieții lui, vorba poetului, analizat de acad. Mihai Cimpoi în multpreageneroasa sa *Istorie deschisă...*, se referă la cazurile lui Cosmescu, Crețu, Starostin, Belistov, cazuri în care artistul "a convertit moartea sa de artist-scriitor, la care a fost condamnat de împrejurări, la o viață strălucită de om de cultură, de artist traducător". Acad. Cimpoi evită, din delicatete, să vorbească despre "moartea (benevolă!) a artistului" în condițiile democrației incipiente, fenomen mult mai complex și infinit mai dureros. E suficient să urmărim producția tipărită în ultimul deceniu de V.I.P.-urile momentului '89, intelectuali care, zice-se, "au rezistat prin cultură" în totalitarism, pentru a ne încredința că demisia morală duce, inevitabil, la pierderea harului. {i nici un Președinte, de la noi sau de peste Prut, nu ți-l poate reda (între paranteze fie spus, ori de cîte ori Puterea l-a desmierdat pe artist, în mod inevitabil l-a și des-merdat!). Sigur, se poate suci gîtul elocinței, iar la nevoie și celui elocvent (prin "Oprește-te, bădăranule!" , bunăoară), întrebarea însă moarte n-are. {i înainte de a o pune Gheorghe Grigurcu (vezi "Intelectualul neglijat" din *România literară*), e mai bine să și-o adreseze fiecare, mai ales acum, în "anul Eminescu": "A preamărit Eminescu vreun dictator? S-a ancaiaiat Eminescu cu poeții de curte ai vreunui dictator? Răspundeți, domnilor, ori măcar meditați!"

Tăcere.

Tăcere asurzitoare.

Tăcere de mormînt.

Cred că "fenomenul Pitești" al culturii române din Basarabia a fost posibil fiindcă intelectualitatea — cea care a rămas după resovietizarea provinciei dintre Prut și Nistru, dar mai ales cea creată pe loc gol, conform imperativului "de la plug la cosmodrom" — a operat, la rîndu-i, alte "altoiuri miciuriste", care "altoiuri" au și dat roadele care le avem astăzi. Cultura Republicii Moldova seamănă — prin numărul de Uniuni de creație și, mai ales, prin numărul de membri ai acestor Uniuni — cu livada "Pamiati Ilicia", cea mai

întinsă din Europa, dar absolut neroditoare. Rar roiul de albine care să ajungă pînă la mijlocul ei (ca să-l parafrazăm pe nemuritorul Gogol). Dacă pînă mai ieri figura emblematică a acesteia nu putea fi decît un... poet-agronom, supranumit "frate al pămîntului", astăzi o reprezintă scriitorii pășuniști. Pe bune, fiindcă "lumea în care trăim este un hibrid miciurinat între o țărănime majoritară, stabilită la oraș dar neasimilată de el, și o țărănime staționară, lipsită de libertate, de cultură și de timp (...) Mulți s-au "orășenizat", unii chiar s-au stilat, dar destul de mulți au mentalitatea țărănească (...) Vorbește-i unui cărturar despre gratuitatea (autonomia) artei literare și, dacă îți replică tăios că literatura română a avut întotdeauna o sfină misiune, aceea de a cînta Patria și marile calități ale poporului, superbia și veșnicia satului, fii sigur că ai de a face ori cu un titrat care a încasat multe scatoalce de la taică-său, țăran, ca să se poată aciua la oraș, ori cu un cititor al foilor pășuniste, încă numeroase și astăzi. Derivate ale acestei viziuni anacronice sînt, printre altele: nostalgia pentru un voievod luminat (vreun general ca Franco), admirația pasională pentru Bolintineanu, Alecsandri, Goga, Coșbuc, Aron Cotruș etc., și refuzul de a-i considera pe alții cel puțin de aceeași valoare" (Mircea Horia Simionescu). De unde și "legitimitatea" cu care *Literatura și Arta*, organ al Uniunii Scriitorilor din R.Moldova, postulează: "Bine e că intelectualii noștri, dar și reprezentanții altor pături sociale, în majoritatea lor, rămîn străini de fenomenul post-modernist". Fără comentariu.

Dovada cea mai elocventă că anume "miciuriniștii" domină viața intelectuală a țării este chiar absența oricărei vieți intelectuale (revistele de cultură apar, vorba lui nea' Iancu, atunci cînd ies de sub tipar, o dată sau de două ori pe an, Teatrul Național "Mihai Eminescu" are sediu, dar nu are trupă, "Eugene Ionesco" are trupă, dar nu are sediu etc., etc.); cultura, cît a mai rămas, ia drumul exilului sau coboară în subsol, doar că de data aceasta este împinsă la periferia societății nu de "internaționalismul proletar", ci de kitschul naționalist, pe de-o parte, și coca-colonizarea consumeristă, pe de-alta. Astfel că singura vină a intelectualului de azi este aceea că.. mai este! Un anticorp cu care ar trebui vaccinată populația pentru a dobîndi imunitate de popor. Vină sau șansă? Pentru pușinii care mai înclină spre cea de-a doua opțiune, printre care mă prenumăr, citez din scrisoarea lui Marin Teofil către Gabriel Liiceanu (vezi *Epistolar*, Cartea românească, 1987): "Ce faci, nu faci "pentru cultură", ci pentru tine, pentru ceea ce ești chiar dacă n-ar exista cultura. Dacă faci "pentru cultură", oricine te poate înlocui pentru că ești un militant, un "producător" ca oricare altul. Dacă faci din tine și în tine, ieși și în afara ta și exiști prin propria ta expresie, adică primești "chip" și te culege și cultura fără să faci ceva special pentru ea. Ca să fii "apostol" n-ai nevoie să te cheme altul..."

A propos, începusem prin a mă întreba "Cît face un intelectual?"...